

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2018 | 1.
LX. ÉVFOLYAM | SZÁM

Gálfi Emőke
Gyulafehérvár falakon kívüli főtere

Rüsz-Fogarasi Enikő
Kolozsvár számadásai a fejedelemség korában

Priszlinger Zoltán
Wesselényi Miklós szembaja és vaksága

Hantos-Varga Márta
Marxista együttműködés-javaslatok
és azok katolikus recepciója 1937-ben

Andreas Schmidt-Schweizer
A magyar menekültek fogadtatása és integrációja
a Német Szövetségi Köztársaságban
(1956 ősztől 1957 tavaszáig)

TARTALOMJEGYZÉK

LX. évfolyam, 2018. 1. szám

TANULMÁNYOK

- Gálfi Emőke** • Gyulafehérvár falakon kívüli főtere
és a városvezető réteg a 16. század végén 3
- Rüsz-Fogarasi Enikő** • Kolozsvár számadásai
és a kolozsvári városgazdálkodás a fejedelemség korában 17
- Priszlinger Zoltán** • Egy betegség hétköznapijai.
Wesselényi Miklós szembaja és vaksága naplóbejegyzései tükrében 35
- Hantos-Varga Márta** • Mérgezett gyógyszer?
Marxista együttműködés-javaslatok és azok katolikus recepciója
1937-ben 69

MŰHELY

- Barabás Gábor** • Pápai káplánok a 13. századi Magyarországon.
Szentszéki megbízások és helyi karriererek 97
- Horváth Gyula Csaba** • A báni méltóság és viselői a 18. században 119
- Füreder Balázs** • A Balassa család konyhája és konyhai eszközei
a kora újkortól a 19. század közepéig 129
- Andreas Schmidt Schweizer** • „Kiemelt bánásmód.”
A magyar menekültek fogadtatása és integrációja
a Német Szövetségi Köztársaságban (1956 ősztől 1957 tavaszáig) 137

MÉRLEG

- Fedeles Tamás** • Fegyverek, seregek, háborúk.
Kézikönyv a középkori magyar hadtörténetről 153

MEGEMLÉKEZÉS

- Gyáni Gábor** • Szabó Dániel (1946–2017) 165

„KIEMELT BÁNÁSMÓD”
A magyar menekültek fogadtatása és integrációja
a Német Szövetségi Köztársaságban (1956 ősztől 1957 tavaszáig)

ANDREAS SCHMIDT-SCHWEIZER

The article deals with the reception and integration of Hungarian refugees in the Federal Republic of Germany from autumn 1956 until spring 1957. Based on archival materials, the first part describes the reaction of the Adenauer government and the West German authorities to the refugees and the measures taken to integrate about 14 000 Hungarians who wanted to stay and work in Western Germany. The second part analyses the basic reasons for the highly successful integration of the group, referring to their relatively low number, their social structure and professional abilities, the sympathy for the Hungarians in the fiercely anti-communistically minded Federal Republic, the strong determination of the Hungarian refugees to work and integrate into the Western German society as well as the common European cultural background. Keywords: Revolution, Popular Revolt, 1956, Forced Migration, Refugees, Adenauer-administration, Secret Service, Integration, German Federal Republic, Employment

A mintegy 200 ezer magyar állampolgár közül, akik 1956. október vége és 1957 márciusa között – főként 1956 novemberében és decemberében – Ausztrián és Jugoszlávián keresztül, menekültként elhagyták hazájukat.¹ 1957 tavaszáig nagyjából 14 ezer személy, vagyis a menekültek hét százaléka került a Német Szövetségi Köztársaságba. A külföldi menekültek elismerését intéző Szövetségi Hivatal hivatalos adatai szerint a befogadott magyarországi menekültek száma 1956 decemberének végén már elérte a 13 577 főt.² 75,2 százaléuk férfi volt és 57,7 százaléuk egyedülálló. A 19–25 éves korosztály 41,4 szá-

Andreas Schmidt-Schweizer, tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI Jelenkortörténet témacsoport. Jelen tanulmány az MTA BTK Történettudományi Intézetének keretében folytatott kutatási és forrásfeltáró projekt eredményein alapul, amelynek témáját a nyugatnémet–magyar kapcsolatok 1949 és 1990 közötti története képezte. A kutatást a szerző az OTKA (K-81562) támogatásával, Dömötörfi Tiborral együtt végezte.

¹ Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága [UNHCR] 1957. március 11-én közzétett statisztikája szerint 1957. március elejéig 173 000 magyar menekült Ausztriába, 18 600 pedig Jugoszláviába távozott. A menekültek számáról összességében lásd Kecskés D. Gusztáv: A NATO és az 1956-os magyar menekültek. *Világtörténet* 38 (2016) 363. A Központi Statisztikai Hivatal (= KSH) 1957. április 30-án kelt titkos jelentése szerint 1956 novemberében 82 006, 1956 decemberében 38 639 magyar „disszidált.” Vö. KSH-jelentés az 1956-os disszidálásokról. Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai, 1956. október 23. – 1957. április 30. *Régió 2* (1991) 4. sz. 174–211. A Jugoszláviába menekült magyarok kevésbé ismert történetéhez lásd Kovács Attila: A magyar menekültkérdés kezelése Jugoszláviában, 1956–1957. *Világtörténet* 38 (2016) 433–450.

² Az 1956 novemberében–decemberében az NSZK-ba érkezett magyar menekültek demográfiai adatairól lásd Theodor Oberländer, az elüldözöttek, menekültek és háborús károsultak ügyeiért felelős szövetségi miniszter 1958. május 5-én kelt levelét, amely a menekültek elismerését intéző Szövetségi Hivatal statisztikai adatain alapult. A körirat eljutott az egyes tartományok menekültügyi szerveihez, valamint az érintett minisztériumokhoz, hivatalokhoz és más intézményekhez: „Statistische Unterlagen über ausländische Flüchtlinge aus Ungarn” [Statisztikai dokumentáció a Magyarországról származó külföldi menekültek ügyében]. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes [Külügyminisztérium Politikai Levéltára] (= PA AA) B12/572, lapszámolás nélkül.

zalékot, a 26 és 40 év közötti 27,9 százalékot (túlnyomó többségük 26 és 30 év közötti volt), fiatalokú menekült pedig 20,5 százalékot tett ki, közel felük szülők nélkül érkezett. A menekültek között ezenkívül mintegy ötszázaléknyi úgynevezett népi német³ volt, vagyis a magyarországi németiség azon tagjai, akiket a második világháború után nem telepítettek ki az országból. Az etnikailag magyar menekültekkel szemben e csoport tagjai általában családjukkal együtt keltek át az országhatáron.

A következőkben a Nyugat-Németországban befogadott magyar menekültek sorsát két téma köré csoportosítva tárgyaljuk. Az első részben – elsősorban a koblenzi Szövetségi Archívum és a berlini Külügyminisztérium Politikai Levéltára anyagára hivatkozva – azt a kérdést vizsgáljuk, miként reagált Konrad Adenauer kormánya, illetve az általa irányított hivatali apparátus a magyar menekültek ügyére, hogyan szervezték meg befogadásukat, és milyen első, alapvető integrációs lépéseket tettek 1956 végén és 1957 elején. A második részben görcső alá vesszük azokat a tényezőket, amelyek alapvetően befolyásolták a magyar menekültek befogadásának és integrációjának folyamatát a Német Szövetségi Köztársaságban és végül eredményre vezettek ennek a csoportnak a nyugatnémet társadalomba való beilleszkedésében.

A magyarországi menekültek fogadtatása és az első integrációs lépések a Német Szövetségi Köztársaságban

Ismert, hogy a nyugatnémet politika és közvélemény – a nyugati, illetve semleges világhoz hasonlóan – nagy szimpátiával fordult a magyar „szabadságharcosok” felé, a népfelkelés leverését pedig egyhangúlag elítélték. Ez a hozzáállás általános, spontán segítő- és befogadókészséggel (mai kifejezéssel élve: „*Willkommenskultur*”) párosult. Az a kérdés, hogy mihez kezdjenek konkrétan a többzernyi menekülttel, akik Magyarországot elhagyva Nyugat-Németországban kívántak letelepedni, a szövetségi köztársaságot mindazonáltal egy sor nagy feladat elé állította. Ezekkel a kihívásokkal nemcsak a szövetségi és tartományi politika intézményei, hanem természetesen a titkosszolgálatok is foglalkoztak, közöttük a Bajor Alkotmányvédelmi Hivatal.

1956 novemberének közepén a hivatal egy négyoldalas emlékiratot terjesztett a tartományi kormányzatok, illetve a szövetségi kabinet elé, amelynek középpontjában az a szándék állt, hogy a magyarországi menekülteket kiemelt bánásmódban részesítsék.⁴ Emögött az a cél húzódott meg, hogy a menekülthullámot „szinte egyedülálló lehetőség-

³ Ezt az adatot a szövetségi Munkaügyi Minisztérium egyik feljegyzése tartalmazza, amelyet 1956. november 22-én állítottak ki a magyarországi menekültekkel kapcsolatban. Bundesarchiv [Szövetségi Archívum] (= BArch) B19/3036, fol. 3. Későbbi kimutatásokban a „népi német” kategória már nem szerepel, így feltételezhető, hogy arányuk ezt követően is csekély maradt.

⁴ Bayerisches Landesamt für Verfassungsschutz. Denkschrift [Bajor Alkotmányvédelmi Hivatal. Emlékirat]. „Das Problem der Flüchtlinge des ungarischen Aufstandes.” [A magyar felkelés menekültjeinek problémája.] München, 1956. november 16. BArch B 119/3036, fol. 39–42. A dokumentumot őrzi a müncheni Bayerisches Hauptstaatsarchiv [Bajor Állami Főlevéltár] is, a BayHStA StK 12124 jelzet alatt.

ként” arra használják, hogy „a magyar és a német nép közötti viszonyt a jövőre nézve kedvező módon befolyásolják”, ezáltal „a szövetségi köztársaság erkölcsi hírnevét (...) külföldön öregbítsék”.⁵

A magyarországi menekültekre vonatkozó kiemelt bánásmódnak – az emlékirat megfogalmazása szerint – elsőként abban kell megnyilvánulnia, hogy a magyarokat, akiknek többségét a velük történtek lelkileg nagyon megviselték, ne a már meglévő befogadó állomásokra vigyék, illetve ne keverjék más külföldi menekültek közé, hanem számukra, legalábbis egy átmeneti időre – a nyugatnémet munka- és életkörülmények közé való beilleszkedésükig – a magyarországihoz hasonló létfeltételeket biztosítsanak. A dokumentum ezzel összefüggésben még azt is javasolja, hogy a külön a magyarországi menekültek számára létrehozandó „lakótáborokban” étkezési szokásaikat (!) is vegyék figyelembe. „Magyar szakácsok keresendők, akik magyarosan tudnak főzni. Hogy mit jelent ez az intézkedés pszichológiai szempontból, mindenki számára ismert, aki ilyen kérdésekkel foglalkozik.”⁶ Másodszor, a dolgozni kész menekültek számára „rendkívüli úton és módon” biztosítani kell, hogy munkahelyhez jussanak, éspedig „akkor is, ha az illetékes szervek ezen kérdés vonatkozásában az eddigiekben semmilyen megoldásra nem láttak lehetőséget”.⁷ Ez magyarul azt jelentette, hogy a hivatal állásfoglalása szerint a munkavállalásra vonatkozó bürokratikus akadályokat ebben a speciális esetben fel kell függeszteni. A tanulóokra és egyetemistákra való tekintettel a bajor alkotmányvédelem javasolta, hogy ezen csoportok számára „a továbbtanulást rendkívüli intézkedések által” biztosítsák: „Az egyetemisták számára ez szálláshelyek és ösztöndíjak biztosítását, a tanulók számára a Bauschlottban lévő magyar gimnáziumba való lehetséges felvételt jelentené.”⁸ Az emlékiratban azt is javasolták, hogy a magyarországi menekültek különleges státust élvezzenek az NSZK területén: „Meg kell kísérelni, hogy az új menekültek államjogi vagy de facto státust élvezhessenek, amely őket a saját, szövetségi német lakosság helyzetéhez közelíti, vagy akár azt el is éri. Meg kellene kapniuk a német kitelepítettek által már élvezett jogokat, és nem »hazátlan külföldiként« vagy állampolgárság nélkülüként kellene őket kezelni.”⁹

Azon törekvésük mellett, hogy a magyarországi menekültek életkörülményeit, munkavállalási lehetőségüket és jogi státusukat tekintve privilegizálják, a Bajor Tartományi Alkotmányvédelmi Hivatal mindazonáltal – elsődleges funkciójához híven – arra is felhívta a figyelmet, hogy a magyarországi menekültekkel „különleges jelentőségű biztonsági problémák is” megjelenhetnek azzal összefüggésben, hogy „a felkelés első szakaszában nem felkelők lépték át az országhatárt”. „Nyugatra menekültek a kommunisták,

⁵ BArch B 119/3036, fol. 39.

⁶ Uo. fol. 41.

⁷ Uo. fol. 40.

⁸ Uo. A bauschlotti magyar gimnázium (a Baden-Württemberg tartományban található Neulingen település területén) 1953 és 1956 között létezett. Szerepét a Burg Kastl-i Magyar Gimnázium vette át, amely 1958-tól 2006-ig működött.

⁹ BArch B 119/3036, fol. 41.

funkcionáriusok és az ÁVH¹⁰ tagjai, (...) hogy a saját népük köréből jövő lincsbíráskodás elől elmeneküljenek. (...) Feltételezhető, hogy ezek többsége nem akar visszatérni Magyarországra, hanem elvegyülnek a menekültek tömegében. (...) Mindenekelőtt azzal kell számolni, hogy – megbízatás alapján, vagy egyszerűen saját indíttatásból – bomlasztási tevékenységet folytatnak a menekültek között, elégedetlenséget szítanak, valamint a forrongás és a gyűlölet gócait képezik.”¹¹ Következésképpen azt javasolta a tartományi hivatal, hogy minden 1956. október végéig nyugatra menekült magyart különös gondossággal vizsgáljanak felül és tartsák további megfigyelés alatt. Alapvetően valamennyi magyar menekültet felül kellett vizsgálni, melynek során az átvizsgáló személyzetnek olyan személyekből kellett állnia, „akik a magyarországi viszonyokat a legalaposabban, saját tapasztalatuk alapján ismerik”.¹² Ez nyilvánvalóan azt jelentette, hogy – a nyugatnémet szerveknél uralkodó szakemberhiány miatt – „megfelelőnek tűnő menekülteket” képeztek ki a vizsgálóbizottságok számára. Ezen túlmenően a bajor államvédelem azt is javasolta, hogy hozzanak létre egy központi kartotékrendszert, amelynek segítségével figyelemmel kísérhetik a menekültek tartózkodási helyét, valamint hogy a menekült státus megadását – mindenekelőtt az illegalitásba vonult bűnözőkre tekintettel – „bizonyos próbaidőhöz”, illetve „kifogástalan életvitelhez” kössék.¹³

A Bajor Alkotmányvédelmi Hivatal bemutatott dokumentuma egyrészt azért érdekes, mert a magyarok iránti megkülönböztetett szimpátia – még egy ilyen jellegű hivatal esetében is – szembeötlő, másrészt azért, mivel a javaslat – különösen a státuskérdésben – jóval túlment a racionálisan megvalósítható megoldások határain. Mindazonáltal a nyugatnémet politika, illetve a hatóságok számára követendő befogadási és integrációs gyakorlat ténylegesen a magyarországi menekültekkel szembeni kiemelt bánásmód irányába mutat. (Természetesen nem gondoljuk, hogy a politikában, illetve a hatóságok munkájában az alkotmányvédelmi hivatal jelentése közvetlen iránymutató erővel bírt volna, viszont jól kifejezésre juttatja a magyar menekültekkel szemben megnyilvánuló „hivatalos korszellemet” és az alapvetően pozitív beállítottságot.)

A magyarországi menekültek befogadása a Szövetségi Köztársaságba rendszerint a következőképpen folyt: miután az osztrák kormány 1956. november 4-én – tehát közvetlenül a (második) szovjet katonai intervenciót követően, a szomszédos országból tömegesen érkező menekültáradatot tapasztalva – segítséget kérő felhívást intézett a (nyugat-) európai államokhoz,¹⁴ a bonni belügyminisztérium haladéktalanul egy regisztrációs bizottságot küldött az osztrák felvevő táborokba egy minisztériumi tanácsos vezetésével.¹⁵

¹⁰ A szovjet minta alapján létrehozott és működtetett Államvédelmi Hatóság (ÁVH) 1948 és 1956 között a politikai rendőrség szerepét töltötte be Magyarországon.

¹¹ BArch B 119/3036, fol. 41.

¹² Uo. fol. 41.

¹³ Uo. fol. 42.

¹⁴ Az osztrák felhíváshoz lásd Louise W. Holborn – Philip and Rita Chartrand: *Refugees: A Problem of Our Time. The Work of the United Nations Commissioner for Refugees, 1951–1972*. I–II. Metuchen, 1975. I. 392. Az osztrák kormány kezdeményezéseihez lásd James P. Niessen: A befogadás kultúrája és az 1957. januári osztrák menekültkvóta-indítvány. *Világtörténet* 38 (2016) 337–356.

¹⁵ Vö. Ungarn-Flüchtlinge. Die Alten kommen später. *Der Spiegel* (1956) 49. sz. 13.

Ennél a bizottságnál nyújthatták be jelentkezésüket mindazok a menekültek, akik Nyugat-Németországba kívántak távozni – elegendő volt megadni nevüket, születési idejüket és helyüket, foglalkozásukat, valamint a határátlépés napját. Az osztrák hatóságokkal és a Vöröskereszttel való – túlnyomórészt súrlódásmentes – együttműködés keretében¹⁶ a regisztrált menekülteket (azokat is beleértve, akik közvetlenül a bécsi nyugatnémet követségen jelentkeztek) a Német Szövetségi Vasút különvonatokon szállította Bajorországba (Piding, Schalding és Voggendorf), Alsó-Szászországba (Friedland) és Észak-Rajna-Vesztfáliába (Bocholt).¹⁷

A szövetségi kormány kezdetben 15 ezer magyarországi menekülttel számolt és hajlandónak mutatkozott 3 ezer menekültet azonnal befogadni, miközben a „népi német menekülteket”, vagyis a magyarországi németeket, „az NSZK-ban családi kapcsolatokkal rendelkező magyar menekülteket”, valamint – „a forradalmi kísérletben játszott mértékadó szerepükre való tekintettel” – a magyar egyetemistákat előnyben kívánták részesíteni.¹⁸ A menekültek tartósan nagyszámú érkezése miatt Bonnban arról is határoztak, hogy menekültek további ezreinek biztosítják az 1951. évi genfi menekültügyi konvenció¹⁹ alapján a menekültstátusz-elismerést.²⁰ Végül 1957. január közepén – Theodor Oberländer, az elüldözöttek, menekültek és háborús károsultak ügyeiért felelős szövetségi miniszter ellenvetésének dacára – teljesen lemondtak a felső létszámhatár meghúzásáról.

¹⁶ Nagyobb problémákra az együttműködésben csak 1957. január közepén került sor: ekkor a bajor kormány vonakodott befogadni egy Bécsből érkező menekültszállítmányt. Amint a bajor miniszterelnök Adenauer kancellárhoz intézett négyoldalas leveléből kiderül, a bajor kormány azután tette meg ezt a lépést, miután az osztrák kormány előzőleg megtagadta egy mintegy 150 főből álló, Magyarországra visszatérni kívánó kontingens átengedését. A bécsi magatartást az motiválta, hogy a magyar kormány a repatriálás során ragaszkodott az egyéni elbíráláshoz, vagyis visszautasította, hogy a csoportot egészként visszafogadja. A konfliktus végül úgy oldódott meg, hogy a bajor kormány – Adenauer kérésére – az Ausztriából érkező menekültszállítmány beutazását 1957. január 24-én engedélyezte. Vö. Wilhelm Hoegner bajor miniszterelnök 1957. január 28-i levelét Konrad Adenauer kancellárhoz. BArch B 136/3654, lapszámozás nélkül. 1957. február 5-én végül az osztrákok is engedélyezték a hazatérni kívánó magyarok beutazását. Vö. Gerhard Schröder belügyminiszter levele Hans Globkéhoz, a kancellári hivatal államtitkárához. 1957. március 19. BArch B 136/3654, lapszámozás nélkül.

¹⁷ Vö. az elüldözöttek, menekültek és háborús károsultak szövetségi miniszterének 1958. május 5-i levelét a tartományi menekültügyi hivatalokhoz, valamint az illetékes minisztériumokhoz, hatóságokhoz és egyéb intézményekhez. [Statistikai adatok a Magyarországról érkező külföldi menekültekről] PA AA B 12/572, lapszámozás nélkül. Pidingbe érkezett 1956 novemberében és decemberében a menekültek 39 százaléka, Friedlandba 22,7 százaléka.

¹⁸ A Külügyminisztérium 11. ügyosztályának 1956. november 7-én kelt feljegyzése. Vermerk „Ungarn-Hilfe”. PA AA B136/3654, lapszámozás nélkül. A feljegyzés egy 1956. november 6-án a Külügyminisztériumban lefolytatott vita eredményeit rögzíti, amelynek során a magyarországi menekültek befogadásának kérdése első ízben szerepelt a napirenden, illetve került sor döntéshozatalra. Lásd ehhez Cseresnyés Ferenc: 1956-os magyar menekültek befogadása az NSZK-ba. *Múltunk* 50 (2005) 2. sz. 118–119.

¹⁹ Az NSZK – a második világháború következtében kialakult hatalmas méretű menekültprobléma hatására – egyik első aláírója volt a nemzetközi közösség által elfogadott egyezménynek 1953. január 6-án.

²⁰ Az 1956. november 22-i kabinetülésen Heinrich von Brentano külügyminiszter terjesztett elő javaslatot legalább ötezer magyarországi menekült befogadására, Hans-Christoph Seebohm ezt a számot túl alacsonynak tartotta, Konrad Adenauer kancellár pedig egyenesen 10 ezer menekült felvétele mellett érvelt. Az 1956. november 22-i kabinetüléshez lásd *Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung*, 1–26. Hrsz. Friedrich P. Kahlenberg et al. München, 1998. 9. [1956] 737.

Konrad Adenauer szövetségi kancellár ugyanis – amint ezt a kabinetülésen kifejtette – azt az álláspontot képviselte, hogy „egy ilyen határozat [vagyis létszámkvóta] sem külpolitikai, sem erkölcsi okok miatt nem képviselhető”.²¹ A kancellár ezen pozíciója mögött kétségtelenül feltételezhető Adenauer keresztény-nyugatias meggyőződése, ugyanakkor egyfajta külpolitikai számítása is, miszerint a nemzetközi porondon – világos antikommunista meggyőződése mellett – kiemelje a fiatal NSZK humanitárius arculatát.²² Tény ugyanakkor, hogy ez idő tájt a magyar határ szovjetek általi lezárása a menekülthullám erős apadásához vezetett, és így Adenauer nagyvonalúsága már alig rejtett magában kockázatot.

A nyugatnémet hatóságok 1957 februárjában 15 000 főben határozták meg a szövetségi köztársaságban tartózkodó menekültek végleges számát. Miután 1956 végén – a külföldi menekültek elismerésével foglalkozó szövetségi hivatal hivatalos számítása szerint – az NSZK-ban 13 577 személyt tartottak nyilván,²³ ez a szám 1957 végéig ténylegesen csak néhány százzal emelkedett, 14 270-re.²⁴ (Miközben 1957 májusáig mintegy 250 fő tért vissza – különböző okokból, így a Kádár-rezsim propagandájának hatására is – Nyugat-Németországból Magyarországra, további 400 személy adott be repatriálási kérvényt ebben az időszakban.²⁵)

Miután a szövetségi kormányzat 1956. november 22-én megtette az ez irányú alapvető jogi lépéseket, a magyarországi menekültek első, 454 főből álló csoportja 1956. november 23-án érkezett meg a Friedlandban kialakított átmeneti táborba.²⁶ Rögtön megérkezésük után a menekülteknek lehetőségük volt mind az öt átmeneti táborban (eredetileg csak etnikailag német menekülteknek szánt) – ahol „átmeneti és köszöntőpénzt” is átvehettek²⁷ – beadni „a szövetségi területen elismert külföldi menekültstátuszra vonatkozó kérvényt”.²⁸ Ezen egyszerűsített, az addigi – hosszadalmas – praxistól eltérő folyamat során a menekülteknek csupán a nevüket, születési helyüket és idejüket, utolsó lakhelyüket, állampolgárságukat és családi állapotukat kellett megadniuk, illetve – ha volt – a gyermekeikre vonatkozó adatokat, valamint nyilatkozniuk kellett – legalább

²¹ Az 1957. január 16-i kabinetüléshez lásd *Die Kabinettsprotokolle*, 10. [1957] 113.

²² Ez a motívum felfedezhető a Lengyelországnak akkoriban biztosított nyugatnémet élelmiszer-szállítmányok gondolata mögött is.

²³ Vö. az elüldözöttek, menekültek és háborús károsultak szövetségi miniszterének 1958. május 5-i levelét a tartományi menekültügyi hivatalokhoz, valamint az illetékes minisztériumokhoz, hatóságokhoz és egyéb intézményekhez, amelynek tárgya: „Statistische Unterlagen über ausländische Flüchtlinge aus Ungarn” [Statistikai adatok a Magyarországról érkező külföldi menekültekről]. PA AA B 12/572, lapszámozás nélkül.

²⁴ Az 1957. december végi adatokhoz lásd Kecskés: A NATO és az 1956-os magyar menekültek, 363. Kecskés forrása mindehhez: *Report of the Intergovernmental Committee for European Migration on the Hungarian Refugee Situation*. 31. December 1957.

²⁵ Vö. *Rheinischer Merkur*, 1957. május 24. 3.

²⁶ Lásd ehhez Cseresnyés: 1956-os magyar menekültek, 120–121.

²⁷ Vö. uo. 120.

²⁸ A kérvényürlap egy másolati példánya (1. kép) megtalálható Gerhard Schröder szövetségi belügyminiszternek a tartományi belügyminiszterekhez, illetve a városállamok belügyi szenátoraihoz 1956. december 20-án intézett levelének csatolmányában. BArch B119/3036, fol. 125.

An die _____, den _____ November 195_____

Bundesdienststelle für die
Anerkennung ausländischer Flüchtlinge
in N ü r n b e r g

Antrag auf Anerkennung als ausländischer Flüchtling
im Bundesgebiet

.....
Familiennahme (geborene) Vorname

geboren am Geburtsort:

.....
Kreis:

letzter Wohnsitz: Staatsangehörigkeit:

Beruf: Familienstand:

Kinder: geboren am:

.....
.....
.....

Ich bin vor politischer Verfolgung durch das kommunistische
Regime in Ungarn geflüchtet und beantrage die Anerkennung als
ausländischer Flüchtling im Bundesgebiet auf Grund der Asyl-
verordnung vom 6. 1. 1953.

.....
Unterschrift

Bundesdienststelle für die
Anerkennung ausländischer Flüchtlinge
in N ü r n b e r g

Geprüft:

17571

1. kép. Menekültstátszi kérvényűrlap

is pro forma – a magyarországi politikai üldöztetésükről.²⁹ A szóban forgó kérvényt egy bizottság haladék nélkül, gyorsított eljárás során, az adatok közelebbi vizsgálata nélkül elfogadta és kimondta a külföldi menekülteként való ideiglenes elismerést.³⁰ Ezen a jogi

²⁹ A határátlépés időpontját ezen az úrlapon már nem kérdezték. Szemmel láthatólag ennek az információnak már nem tulajdonítottak olyan jelentőséget a nemkívánatos menekültek „kirostálása” szempontjából.

³⁰ A folyamat leírása megtalálható – többek között – az északbajor tartományi munkaügyi hivatal elnökének az egyes munkaügyi hivatalok vezetőihez intézett 1956. december 5-i levelében, „Vermittlung für ungarische Flüchtlinge” [A magyar menekültek kiközvetítése] cím alatt. BARCH B 136/6490, fol. 4. Figyelemmel a menekültek nagy számára, eltekintettek a megszokott hivatali praxistól, illetve a menekültügyi eljárás által tulajdonképpen megkövetelt vizsgálati szabályoktól. A kérvényekről a gyakorlatban amúgy sem az előírt háromfős bizottság, hanem csupán egyetlen kormányzati megbízott döntött, és minden kérvényező megkapta az ideiglenes menekülti státuszt. Vö. Cseresnyés: 1956-os magyar menekültek, 128.

alapon³¹ történt meg aztán – rendszerint három nap alatt – a menekültek elosztása az egyes szövetségi tartományok között, egy meghatározott kulcs alapján.³² A hivatali intézkedések ebben a szakaszban – tehát a menekültek felvétele és elosztása – az elüldözöttek, menekültek és háborús károsultak ügyeiért felelős szövetségi minisztérium kezében voltak.³³

Az elosztás során kiemelkedő szempont volt, hogy a menekültek lehetőleg olyan szövetségi tartományba kerüljenek, amelyek különös felvételi kapacitással rendelkezett mind a foglalkoztatás, mind az elhelyezés tekintetében. Ebben az értelemben az elüldözöttek, menekültek és háborús károsultak ügyeiért felelős szövetségi minisztérium már 1956. december elején megegyezésre jutott a szövetségi tartományok menekültügyi referenseivel arról, hogy a menekülteket mindenekelőtt Észak-Rajna-Vesztfáliába (42 százalék), Baden-Württembergbe (21 százalék), Rajna-Pfalz (10 százalék) és Hessen (9 százalék) tartományokba küldik. Bajorországban kellett maradniuk a menekültek négy százalékának, míg Alsó-Szászország és Schleswig-Holstein tartományokba, valamint Hamburg és Bréma városállamokba a menekültek 2–4 százaléka került.³⁴ Az egyes tartományokban azután – amennyiben lehetséges volt – a menekülteket nem a már meglévő gyűjtőtáborokban, hanem – a bajor alkotmányvédelem javaslatának megfelelően – külön erre a célra létrehozott szálláshelyeken helyezték el.

A menekülteknek a számukra kijelölt szállásterületre való megérkezése után a munka világába való minél előbbi integrációjuk került a középpontba. A hivatali procedura egyszerűsítése céljából 1956. december 5-én a szövetségi belügyminiszter megbeszélést tartott a szövetségi tartományok és a városállamok belügyi reszortjainak vezetőivel, ahol arról döntöttek, hogy a menekülteknek egy négy hónapig tartó átmeneti ideig nem kell külön tartózkodási és munkavállalási engedélyért folyamodniuk,³⁵ hanem a menekültként való ideiglenes elismerésük egyben – átmenetileg – ezeket az engedélyeket is magában

³¹ Az ideiglenes elismerés biztosította mind „a különleges munkavállalási engedély kiállítását”, mind a legális munkavállalást, illetve a „szabadulólévelek” kiállítását a munkaügyi hivatalok által. Cseresnyés: 1956-os magyar menekültek, 128.

³² Lásd ehhez a szövetségi munkaügyi miniszter 1956. november 22-én kelt feljegyzését Theodor Oberländer menekültügyi miniszter november 20-án tartott megbeszéléséről az illetékes reszortok és a szövetségi tartományok képviselőivel. Ezen megbeszélés során megegyeztek abban, hogy a tartományok terhére jelentkező szállítási költségeket, a táborok költségeit, valamint az egyéni gondozási díjakat átvállalja az NSZK. BArch B 119/3036, fol. 3.

³³ Uo.

³⁴ Vö. Ungarn-Flüchtlinge, 13.

³⁵ Korábban (1956. november 26-tól december 20-ig) a következő hivatali gyakorlat volt érvényben: a külföldi menekültként való elismertséget igazoló okirat birtokában a menekült számára „szabadulólévelet” állítottak ki. Ezen oklevél alapján folyamodhatott a menekült foglalkozási, illetve munkavállalási engedélyért. Amennyiben egy menekült a nevezett okiratok nélkül kívánt munkát vállalni, lehetősége volt „nagyvonalúan és külön díj nélkül” az igényelt engedélyeket megkapnia, azonban rendelkeznie kellett az illetékes, külföldieket ellenőrző rendőri hivatal által kiállított tartózkodási engedéllyel. A baden-württembergi tartományi munkaügyi hivatal elnökének 1956. december 1-jei levele a munkaügyi hivatalok vezetőihez a magyar menekültek kiközvetítése tárgyában. BArch B 136/6490, fol. 2.

foglalja.³⁶ E négy hónap alatt kellett a menekülteknek az illetékes, külföldiek ellenőrző rendőri hivatalnál a szükséges engedélyeket kérvényezniük.³⁷ A hatósági jegyzékbe vétel során a menekülteknek egy kérdőívet is ki kellett tölteniük, hogy menekültstátuszukat az NSZK-ban az 1951. júliusi menekültügyi egyezmény, illetőleg a nyugatnémet Alaptörvény 1. szakasz 1. bekezdés alapján véglegesen tisztázzák. (Azt az államjogi státuszt azonban, ami a német elüldözöttet illette meg – miként azt az alkotmányvédelmi jelentés is javasolta –, ezáltal azonban nem kapták. Ennek oka az a nyugatnémet jogfelfogás volt, amely a származás elvét vette, illetve veszi alapul. [Alaptörvény 1, 116. cikkely.]) Hogy a státustisztázó folyamattal titkosszolgálati vizsgálatok összekapcsolódtak-e, illetve milyen méretűek és intenzívek voltak ezek, a kutatás mai lehetőségei alapján nem tisztázható.

Mindeközben 1956. december elején a tartományi munkaügyi hivatalok vezetői azt az utasítást kapták felettes szerveiktől, hogy a munkakereső menekülteket különösen előzékenyen kezeljék. Az – ebben az időszakban még tervezett – engedélyeket „nagyvonalúan és illetékmentesen”, szükség szerint utólag is ki kellett állítaniuk és – amint ez a baden-württembergi tartományi munkaügyi hivatal elnökének egyik leveléből kiderül – az alábbi informális utasítás is érvénybe lépett: „A magyar menekültek kiközvetítését különös óvatossággal kell végrehajtani. Mindenekelőtt azt kérem, ügyeljenek arra, hogy csak kifogástalan munkahelyeket közvetítsenek, mind az iparban és kézműiparban, mind a mezőgazdaságban és a háztartásokban. Feltehetően a magyar menekültek bizonyos csoportjai együtt kívánnak maradni. Kérem, vegyék ezt tekintetbe és lehetőség szerint előre tekintsenek el a túl nagy szétszórtságtól, már csak a nyelvi nehézségek miatt is (...).”³⁸ Ezenkívül a munkaközvetítés költségeit ne követeljék vissza a menekültektől, a munkaközvetítés során törődjenek a „munkásszállások és más kifogástalan szálláshelyek” ügyeivel is, legyen gondjuk a szakmai és nyelvi képzésekre is: „Valószínűleg szükség lesz arra, hogy a magyar menekültek azon részét, akik nemzetileg is magyarok (»Madjaren«), rövid időn belül intenzív kurzusok keretében megismertessük a német nyelvvel, hogy megkönnyítsük elhelyezkedésüket a munka világában.”³⁹ Az irat az alábbi kéréssel zárul: „Kérem a munkaügyi hivatalokat igazgató urakat, személyesen gondoskodjanak arról, hogy a munkaügyi hivatalok részéről mindent megtegyenek a magyar menekültek gyors és értelmes munkába állásáért.”

Az illetékes munkaügyi hivatalok a kezdetektől fogva kimutatásokat vezettek a menekültek foglalkozási struktúrájáról, hogy célzottan tudják folytatni az állásközvetítéseket. 1956. november 19-én a müncheni tartományi munkaügyi hivatal táviratban tájékoz-

³⁶ Gerhard Schröder szövetségi belügyminiszternek a tartományi belügyminiszterekhez, illetve a városállamok belügyi szenátoraihoz 1956. december 20-án intézett levele. BArch B119/3036, fol. 123–125.

³⁷ A német származású menekültek esetében, akik az átmenőtáborokban már ideiglenes elismerést kaptak, természetesen eltérő gyakorlatot folytattak. Az ő esetükben – mint korábban is – az elüldözöttekről szóló törvény (BVFG) 6. paragrafusára alapján a tartományi menekültügyi hatóságok döntöttek az etnikai hovatartozásukról. Vö. Cseresnyés: 1956-os magyar menekültek, 129. Ezt követően a német származásúként elismert menekültek megkapták a német állampolgárságot.

³⁸ A baden-württembergi tartományi munkaügyi hivatal elnökének 1956. december 1-jei levele a munkaügyi hivatalok vezetőihez a magyar menekültek kiközvetítése tárgyában. BArch B 136/6490, fol. 2.

³⁹ Uo. fol. 3.

tatta a szövetségi hivatal elnökét arról, hogy a legnagyobb rész fiatal és nőtlen magyar menekültek többsége korábban Magyarországon a fémfeldolgozó iparban (esztergályosként, hegesztőként és lakatosként), az építőiparban, a technikai és közlekedési ágazatban, valamint a bányászatban dolgozott.⁴⁰ A tartományi munkaügyi hivatalok jelentései alapján a munkaügyért felelős szövetségi miniszter 1956. november 22-én utasítást adott „egy első, ideiglenes statisztikai összefoglaló” elkészítésére. Ennek alapján a magyarországi menekültek 50 százaléka – akik átlag 20 évesek voltak – a fémfeldolgozó iparban, 10 százaléka a bányászatban és 10 százaléka a mezőgazdaságban dolgozott. 15 százalékuk „mutat érdeklődést bányászati tevékenységek iránt”, míg 10 százalékuk volt különböző iparágakban tanonc.⁴¹

Másfél évvel a „magyar ős” eseményei után, 1958 tavaszán Theodor Oberländer, az elüldözöttek, menekültek és háborús károsultak ügyeiért felelős szövetségi miniszter végül – a külföldi menekültek elismeréséért felelős szövetségi hivatal statisztikai adatai alapján – elkészíttetett egy kimutatást, amely – többek között – behatóan foglalkozott azon menekültek foglalkozási struktúrájával, akiket 1956. november–decemberben befogadtak az NSZK-ban.⁴² Ebből kiderül, hogy a menekültek többségét korábban a fémfeldolgozó iparban foglalkoztatták (22,2 százalék). (Ennek oka, hogy sok munkás – részben kollektívan is – a budapesti fém- és traktorgyárakból menekült.⁴³) További súlypontokat képeztek: a bányászat (5 százalék), a kereskedelem (4,5 százalék), a mezőgazdaság (4,1 százalék), valamint a textilipar (3,6 százalék) és az építőipar (3,0 százalék). Az „emelt szintű” foglalkozások, főként technikusok és mérnökök 6,9 százalékban képviselték magukat, míg a „háztartási” szektor 10,8 százalékkal szerepelt. Az ipari tanulók száma 299 volt (2,5 százalék), a tanulóké 539 (4,5 százalék), az egyetemi hallgatók számát pedig 992 főben (8,3 százalék) állapították meg.

A szakmai integrációban megmutatkozó bizonyos problémák kezelésének terén – itt főként a képzettségbeli hiányosságokról, a hiányzó nyelvtudásról és a munkafegyelem terén mutatkozó problémákról esik szó⁴⁴ – a nyugatnémet hivatalok erőfeszítései rendkívül eredményesek voltak: 1957. február 9-ig a munkaügyi hivataloknál munkaközvetítésre regisztrált 7797⁴⁵ magyarországi menekültből 6845 fő⁴⁶ első ízben munkaviszonyba

⁴⁰ Vö. a müncheni tartományi munkaügyi hivatal távirata 1956. november 19-én a munkaközvetítésért és munkanélküli-segélyért felelős szövetségi hivatal elnökének a magyarországi menekültek tárgyában. BArch B 136/6490, fol. 7.

⁴¹ Vö. a szövetségi munkaügyi miniszter feljegyzése 1956. november 22-én a magyarországi menekültek tárgyában. BArch B 119/3036, fol. 3.

⁴² Vö. az elüldözöttek, menekültek és háborús károsultak szövetségi miniszterének 1958. május 5-i levelét a tartományi menekültügyi hivatalokhoz, valamint az illetékes minisztériumokhoz, hatóságokhoz és egyéb intézményekhez. [Statisztikai adatok a Magyarországról érkező külföldi menekültekről] PA AA B 12/572, lapszámozás nélkül; lásd ehhez még Cseresnyés: 1956-os magyar menekültek, 122–127.

⁴³ Vö. Ungarn-Flüchtlinge, 13.

⁴⁴ Lásd ehhez példaként a baden-württembergi tartományi munkaügyi hivatal elnökének 1957. január 31-i levelét a munkaközvetítésért és munkanélküli segélyért felelős szövetségi hivatal elnökének a magyarországi menekültek tárgyában. BArch B 119/3036, fol. 170–171.

⁴⁵ 6763 férfi és 1034 nő.

⁴⁶ 6027 férfi és 818 nő.

léphetett, ami azt jelenti, hogy a regisztráltak 87,8 százalékát sikerült kiközvetíteni.⁴⁷ 1957. május elején a munkaközvetítésért és munkanélküli-segélyért felelős szövetségi hivatal jelenthette, hogy pedig a mintegy 8000 magyarországi menekült közül, akik munkaközvetítésre jelentkeztek, 7600 fő – vagyis 95 százalék – máris integrálódott a munka világában.⁴⁸ A kereken 7600 magyar közül, akik rendszerint szállást is kaptak, a többség a fémfeldolgozó iparban (2800 fő), illetve a bányászatban (1400 fő), az építőiparban (375 fő) és a mezőgazdaságban (250 fő) dolgozott. 1957. július közepén a szövetségi hivatal elnöke végül jelenthette a szövetségi munkaügyi miniszternek, hogy 1957. június 30-ig a magyarországi menekültek 99,2 százaléka munkát talált az NSZK területén, és már csak 66 fő van várólistán.⁴⁹

A siker okaként a munkaközvetítésért és munkanélküli-segélyért felelős szövetségi hivatal elnöke a következőket állapította meg, miközben természetesen hivatalának teljesítményét is kiemelte: „Ez az eredmény csakis valamennyi érintett intézmény szoros és megértő együttműködésének köszönhető. Ebben az értelemben és a kiadott utasításoknak megfelelően a tartományi és helyi munkaügyi hivatalok kezdettől fogva nagy hangsúlyt fektettek a Magyarországról érkezett menekültek gyors ütemű munkaközvetítésére, és erőfeszítéseik során minden esetben emberi megértéssel és messzemenő együttműködéssel találkoztak a munkaadói oldalon. Jelentősen hozzájárultak a feladatok megoldásához a szövetségi hivatal szervei által biztosított segélyintézkedések is (szakmai képzések, köztük nyelvi kurzusok is, valamint a munkavállalást segítő intézkedések stb.).”⁵⁰

A közel 1000 egyetemista és több mint 500 tanuló integrációja is gyorsan és sikeresen zajlott, köszönhetően a különintézkedéseknek. Egyetemi kollégiumokban való elhelyezésük után, az általában szükséges nyelvtanfolyamok elvégzésével és az egyetemi tanulmányokra való – a helyi diákszövetségek által végzett – felkészítés után az egyetemisták egy vagy két szemeszter kihagyása után folytathatták tanulmányaikat valamelyik német egyetemen. A baden-württembergi helyzetről jelentette az ottani tartományi munkaügyi hivatal elnöke – a kezdeti problémák leküzdése után – 1957. január 31-én felettesének: „Az érettségizőket és az egyetemistákat Baden-Württembergben a szövetségi belügyminiszter úr 1957. január 10-i utasítása alapján a baden-württembergi belügyminisztérium vette gondozása alá. Ezután a magyar érettségizőket, egyetemistákat és gyakornokokat zárt kurzusokban készítettük fel a tanulmányaikra, ebben közreműködtek a helyi vagy a szálláshelyhez legközelebbi diákszövetségek. Azzal számolhatunk, hogy a menekült ma-

⁴⁷ Vö. a munkaközvetítésért és munkanélküli-segélyért felelős szövetségi hivatal elnökének 1957. február 20-án kelt elsőbbségi levelét a tartományi munkaügyi hivatalok elnökeihez. BArch B 119/3036, fol. 239.

⁴⁸ Vö. a munkaközvetítésért és munkanélküli-segélyért felelős szövetségi hivatal sajtóközleményei, 29. szám (1957. május 2.). BArch B 119/3036, fol. 272.

⁴⁹ Vö. a munkaközvetítésért és munkanélküli-segélyért felelős szövetségi hivatal elnökének 1957. július 13-án kelt levelét a szövetségi munkaügyi miniszter számára. BArch B 119/3037, fol. 116.

⁵⁰ Uo.

gyar érettségizők és egyetemisták az 1957. évi nyári szemesztertől fogva német főiskolákra iratkoznak be.”⁵¹

Mindeközben magyar menekültek köréből kikerülő diákok a rendes német iskolákban is tanultak. Magyar gimnázium ebben az időpontban – mint említettük – csak egy helyen volt az NSZK területén. További magyar iskolák létesítése nem szerepelt a tervek között, ezt inkább integrációs akadállynak tekintették. Olyan fiatalok számára, akik még tanulóidejüket töltötték, tanoncmunkahelyeket biztosítottak, miközben külön figyelmet fordítottak arra, hogy ezeket a fiatalokat ne válasszák el családjuktól vagy – amennyiben egyedül menekültek – ismerősi körüktől.⁵²

Összességében tekintve a magyar menekültek befogadásának folyamata az NSZK-ban 1956–1957-ben világosan megszabott keretek között zajlott, és az első, alapvető intézkedések integrációjuk céljából – vagyis az elhelyezési, munka- és képzési kérdések megoldása – 1957 közepéig rendkívül eredményes módon lezárult.⁵³ A lakáskérdés hosszú távú rendezését illetően a Bundestag 1957. február 22-én, az úgynevezett menekültügyi szükség törvény megváltoztatását határozta el, amely – a kitelepítettek és a „keleti zónából” menekültek mellett – külföldi menekültek számára is lehetővé tette, hogy a megfelelő szolgáltatásokat (segélyeket) a lakásügyek terén igénybe vegyék.⁵⁴

A magyarországi menekültek eredményes integrációjának okai

Az a megállapítás, miszerint „a magyar menekülttömegek integrációja 1956–1957-ben a nyugati társadalmakba – néhány izolált negatív példától eltekintve – nagyon eredményes akciónak volt tekinthető”,⁵⁵ különös mértékben igaz ez – mint bemutattuk – az NSZK-ra. A tény, hogy a menekültek és migránsok integrációja, különösen hosszú távon tekintve – amint ez jelenleg szemünk előtt zajlik – egy különösen komplex és nehéz folyamat, nem szükséges külön hangsúlyozni. A következőkben öt olyan tényezőt mutatunk be, amelyek – véleményünk szerint – döntő jelentőséggel bírtak a magyar menekültek eredményes, rövid és hosszú távú integrációjában az NSZK-ban, és amelyek gyakran más felvevő országokban is – többé-kevésbé – hasonlóan fontos szerepet játszottak.

A magyarországi menekültek összlétszáma, akik az NSZK-ban befogadásra találtak, az említett mintegy 14 ezer fővel viszonylag alacsony volt. Ezt fontos tényezőnek tekinthetjük, mivel nem feledhető, hogy a szövetségi köztársaság ebben az időben hatalmas, más jellegű integrációs kihívások előtt állt. 1956 decemberében mintegy 150 ezer mene-

⁵¹ A baden-württembergi tartományi munkaügyi hivatal elnökének 1957. január 31-i levele a munkaközvetítésért és munkanélküli-segélyért felelős szövetségi hivatal elnökének a magyarországi menekültek tárgyában. BArch B 119/3036, fol. 169.

⁵² Uo.

⁵³ A magyar menekültek felvételéről Hessen tartományban lásd részletesen Cseresnyés: 1956-os magyar menekültek, 130–134.

⁵⁴ Vö. uo. 129–130.

⁵⁵ Kecskés: A NATO és az 1956-os menekültek, 364.

kült tartózkodott az úgynevezett „szovjetzónából” a nyugatnémet felvevő táborokban, és ennek a menekülthullámnak ebben az időben nem lehetett látni a végét (az 1961. augusztusi berlini falépítésig).⁵⁶ A keleti területekről kitelepített vagy elűzött 8–9 milliós tömegből ebben az időpontban még mindig 225 ezren éltek átmeneti táborokban, és továbbra is tízezrek érkeztek ezekről a területekről (főleg Lengyelországból). Végezetül az NSZK feladata volt még 1956 végén 23 ezer hontalan külföldi ellátása.⁵⁷ Egy nagyobb méretű menekülthullám 1956–1957-ben rendkívüli, ha nem megoldhatatlan problémát jelentett volna az NSZK számára.

Amint az első részben bemutattuk, a magyarországi menekültek nagy része fiatal férfi volt, akik szakmunkásvizsgával bírtak, illetve már szakmai gyakorlattal is rendelkeztek. Eltekintve attól, hogy fiatal emberek alapvetően könnyebben integrálhatóak, ennek a csoportnak a tagjai gyakran éppen olyan területekről érkeztek, amelyekben a kezdődő gazdasági csoda idején különösen súlyos munkaerőhiány mutatkozott, mint például a fémfeldolgozó iparban, a bányászatban és a kézműiparban.⁵⁸ A munkaerőhiány akkoriban olyan nagy volt, hogy nyugatnémet vállalatok már az osztrák táborokban igyekeztek munkaerőt toborozni. (Ezt a gyakorlatot az osztrák sajtóban – a mottó alapján: „a németek kicsipegetik előlünk a mazsolákat” – élesen el is ítélték.⁵⁹) Ezenkívül vállalkozói csoportok is munkahelyajánlatokkal fordultak a szövetségi munkaügyi minisztériumhoz: a bányászati szövetség például 1956. december elején felajánlotta, hogy 3100 nőtlen és 120 családos menekültnek azonnal szállást és munkahelyet tudna biztosítani.⁶⁰ A feszült munkaerő-piaci helyzetet tükrözte privát vállalkozások számos direkt megkeresése is a munkaügyi hivatalok felé.⁶¹ (Csupán „emberi megértés” a munkaadók részéről bizonyára nem lett volna elegendő ahhoz, hogy a magyar menekültek ilyen rövid időn belül integrálódhattak a nyugatnémet gazdaságba.)

A – korábbiakban már említett – nagymértékű szimpátia a nyugatnémet lakosság és politika részéről a magyar menekültek irányában,⁶² amely a Magyarországi Német Honfi-

⁵⁶ Eddig az időpontig összesen 3,5 millió keletnémet hagyta el a hazáját.

⁵⁷ Az említett menekült-, illetve elűdözött-számokról lásd Ungarn-Flüchtlinge, 13.

⁵⁸ Anton Storch szövetségi munkaügyi miniszter egy feljegyzésében a magyarországi menekültekről már 1956. november 22-én megállapította: „Az eddig érkezett csoportok esetében a kor és a foglalkozási összetétel alapján nem kell nehézségekkel számolnunk a gazdaságba való beilleszkedésük terén (...)”. BArch B 119/3036, fol. 3.

⁵⁹ Vö. Ungarn-Flüchtlinge, 13.

⁶⁰ A szövetségi munkaügyi minisztérium 1956. december 6-i közlése az elűdözöttek, menekültek és háborús károsultak szövetségi minisztériumának. BArch B 150/3547, lapszámozás nélkül.

⁶¹ Lásd példaként Friedrich Wunner textilipari vállalkozó 1957. január 8-án kelt levelét a munkanélküliekért (!) felelős szövetségi hivatal elnökéhez. BArch B 119/3037, fol. 1. (2. kép).

⁶² A nyugatnémet politika részéről megmutatózó szimpátia és segítőkészség tárgyában, amely már a népfelkelés és annak leverése idején megmutatkozott, lásd a szövetségi kormányzat 1956. október 30-i nyilatkozata. Mitteilung des Bundespresseamts Nr. 1254/56, 30. Oktober 1956. Továbbá a szövetségi kormány 1956. november 8-i nyilatkozata a világpolitikai helyzetről. *Dokumente zur Deutschlandpolitik. Herausgegeben vom Bundesministerium für gesamtdeutsche Fragen.* I–III/1–4. Hrsg. Ernst Deuerlein – Hansjürgen Schierbaum. Frankfurt am Main, 1963. II/1. [01. Januar bis 31. Dezember 1956] 873–881. A CDU/CSU, FVP és DP frakcióinak 1956. november 28-i beadványa a magyar menekülteknek nyújtandó segély tárgyában. BArch B 119/3036, fol. 13., valamint az SPD frakciójának 1956. november 28-i beadványa a Magyarországról érkezett menekültek megsegítése tárgyában. BArch B 119/3036, fol. 13.

10. 1. 57. / 11-1

Friedrich Wunner (13a) **Neuensorg=Marktleugast**
Zweigbetrieb Neu Guttenberg / Oberfranken

Mechanische Weberei / Berufskleiderfabrik / Großversand in eigenen und fremden Fabriken

An den
Herrn Präsidenten
der Bundesanstalt
für Arbeitslose
-Herrn Dr. h. c. Julius Scheubele-
(13a) Nürnberg

Registrierungsamt
11. JAN. 1957

Konto: Kreissparkasse Marktleugast
Reliabankfiliale Kullmbach
Konto: Nr. 29003 Nürnberg
Nr. 25 u. 37 Marktleugast

Neuensorg, den 8. Januar 1957
Behörden Stammarchiv

Nr. Zeichen: W/M Tm: 8.1.1957

Betr.: Ungarn-Flüchtlinge - Weberberufe-

Hochverehrter Herr Präsident!

Ich gestatte mir, mich kurz im Folgenden unmittelbar an Ihre hochgeschätzte Person zu wenden. Es handelt sich dabei um eine ev. Vermittlung von Arbeitskräften beiderlei Geschlechts bezw. Familien aus ungarischen Flüchtlingskreisen, nachdem ich für meinen Betrieb Fachleute bräuchte, die hier kaum zu bekommen sind.

So könnte ich z. B. sofort 4 Weberfamilien in meinem Betrieb unterbringen; die auch gleichzeitig, also sofort Werkwohnungen beziehen könnten. Es kann ein Weber bei mir etwa 300,- bis 400,- DM. im Monat bezw. innerhalb 4 Wochen verdienen, dabei würde sich die Miete für die Werkwohnung, die sofort beziehbar wäre, für 2 Zimmer auf monatlich DM 20,- stellen. Diese Werkwohnungen befinden sich, was ich besonders betont haben möchte, in einem besteingerichteten Landhaus. Selbstverständlich kommen auch nur ehrliche, also reelle, gewissenhafte und arbeitsfreudige Leute, die einen geordneten Haushalt führen infrage.

Ich darf Sie vielleicht bitten, mir möglichst bald einen Bescheid hierauf zu erteilen und ich bin dafür gleichzeitig schon im Voraus dankbar.

Mit bester Empfehlung zeichnet unter

vorzüglicher Hochachtung
ergebenst

Friedrich Wunner

2. kép. Friedrich Wunner textilipari vállalkozó
1957. január 8-án kelt levele a munkanélküliekért felelős
szövetségi hivatal elnökéhez

társi Szövetség (LDU), mint a kitelepítettek egyik szervezete részéről jelentős politikai és anyagi segítség formájában már a népfelkelés idején megnyilvánult,⁶³ nem utolsósorban a hidegháború légkörének és az Adenauer-korszak nagyon erősen antikommunista jellegének volt köszönhető. Ezen háttér nélkül a magyarok befogadása és integrációja aligha valósulhatott volna meg. A szimpátiának tulajdonítható a szövetségi politika és közigazgatás gyors és bürokrácia mentes cselekvése éppúgy, mint a kormányzat, illetve a parlament készsége, hogy jelentősebb anyagi eszközöket bocsássonak rendelkezésre. (Az 1957–1958-as pénzügyi évre például a Bundestag egy külön összeget biztosított 30 millió DM

⁶³ Lásd ehhez Cseresyés: 1956-os menekültek, 116–118.

értékben a magyarországi menekültek részére.⁶⁴) Ezzel a szimpátiával magyarázható a nyugatnémet lakosság különleges anyagi és nem anyagi természetű segítőkészsége is, amiben a második világháború után a keleti területekről elűzött német ajkú népességnek csak ritkán volt része.

Egy további fontos, szintén pszichológiai faktor volt a magyarországi menekültek túlnyomó többségének erős motivációja, hogy beilleszkedjenek a nyugatnémet gazdaságba és társadalomba.⁶⁵ Emögött egyrészt a magyarországi sztálinizmussal kapcsolatos és a népfelkelés során szerzett, gyakran traumatikus tapasztalatok keresendők, másrészt a csekély remény arra, hogy belátható időn belül visszatérhetnek hazájukba. A menekülteket az is „pozitívan” motiválhatta, hogy – alapvetően megalapozottan – remélhették, hogy a gazdaságilag prosperáló, liberális-demokratikus és kulturálisan nyitott NSZK-ban új életet kezdenek és legalábbis szerény jólétet érhetnek el. (A befogadó országok sorában az NSZK 1957. december végén mindazonáltal csak az 5. helyet foglalta el; megelőzte Nyugat-Németországot az Egyesült Államok [35 000 befogadott], Kanada [24 500], Nagy-Britannia [20 600] és még Ausztria is, ahol 19 000 fő menekült maradt.⁶⁶ Azon tény mögött, hogy sok menekült nem az NSZK-t választotta befogadó országgént, bizonyára a legkülönbözőbb okok rejtőztek, többek között a Szovjetuniótól való félelem, amelynek befolyási övezete közvetlenül határos volt az NSZK-val, vagy más nézőpontból, az angolszász világról széles körben elterjedt különösen pozitív kép.)

Még ha a nyugatnémet lakosság és a menekültek között kétségtelenül kulturális-valorális különbözőségek is feszültek, ezek belefértek egyfajta „európai keretek” közé, tehát viszonylag könnyen áthidalhatóak voltak. Ezen túlmenően Németország és Magyarország között évszázadokon átívelő gazdasági, kulturális és személyes kapcsolatok álltak fenn, és a közös történelem során – eltekintve az 1944–1945. évi háborús eseményektől,⁶⁷ majd azt követően a magyarországi németek mintegy felének kitelepítésétől,⁶⁸ ugyanakkor különös ellentétben az atrocitásokban bővelkedő lengyel és csehszlovák viszonylattal – a kétoldalú viszonyt nem terhelték nagyobb megpróbáltatások. Mindezek képezték azokat az alapvető tényezőket, amelyek lehetővé tették a hosszú távú társadalmi-kulturális integrációt a nyugatnémet társadalomba, amelyben az 1950-es években természetesen még semmiféle nyoma sem volt valamiféle multikulturális tendenciának.

⁶⁴ Lásd ehhez Kabinettsprotokolle der Bundesregierung, Bd. 10: 1957, 210 (1957. március 28-i rendkívüli ülés).

⁶⁵ 1957. július közepén a munkaközvetítésért és munkanélküli segélyért felelős szövetségi hivatal elnöke összefoglaló jelentésben állapította meg a szövetségi munkaügyi miniszter számára: „Amint a hivatal szervei által meg tudtuk állapítani, a magyarországi menekültek túlnyomó része dolgozni akar és készek arra, hogy az NSZK-ban uralkodó viszonyokhoz alkalmazkodjanak...” Vö. a munkaközvetítésért és munkanélküli segélyért felelős szövetségi hivatal elnökének 1957. július 13-án kelt levele a szövetségi munkaügyi miniszter számára. BArch B 119/3037, fol. 116-117.

⁶⁶ A számadatokhoz lásd Kecskés: A NATO és az 1956-os magyar menekültek, 363.

⁶⁷ Magyarországot 1944 márciusában „Margarethe” fedőnév alatt megszállták a német csapatok. Részletesebben lásd Ránki György: 1944. március 19. Magyarország német megszállása. Bp., 1978.

⁶⁸ A magyarországi németek kitelepítéséről 1946 és 1948 között lásd Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, 1993.

A felsorolt, rendkívül kedvező tényezők összhatásának köszönhetően a magyarországi menekültek tömege megtalálta a helyét a nyugatnémet társadalomban, aktívan és kölcsönösen kedvezően részt vállalva a nyugatnémet gazdaság és társadalom dinamikus fejlődésében. Számos magyarnak sikerült ismeretes módon látványos karriert befutnia Nyugat-Németországban, némelyek közülük – már 1989 előtt – aktív szerepet vállaltak a nyugatnémet–magyar kapcsolatok fejlesztésében.⁶⁹

⁶⁹ A nyugatnémet–magyar kapcsolatok 1973 és 1989 közötti történetéhez lásd Andreas Schmidt-Schweizer – Dömötörfi Tibor: A magyar–nyugatnémet kapcsolatok dinamikus időszaka: a diplomáciai kapcsolatok felvételétől a határnyitásig, 1973–1989. *Külgügyi Szemle* 13 (2014) 4. sz. 19–43.

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: 224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznaponként 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: 06 30 203 1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

